

- К.Р. Галиуллина, Г.А. Николаева]. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2006. – Т. 2. – С. 6871. – Режим доступа: http://www.kls.ksu.ru/boduen/bodart_3.php?id=8&num=17000000
12. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика: учебное пособие / В.А. Маслова. – [3-е изд, перераб. и доп]. – Минск: ТетраСистемс, 2008. – 272 с.
 13. Мельчук И.А. Опыт теории лингвистических моделей “смысл – текст” / И.А. Мельчук. – М.: Школа “Языки русской культуры”, 1999. – 346 с. – (Сер. Язык, семиотика, культура).
 14. Никитевич В.М. Словообразование и деривационная грамматика: Спецкурс по общ. языкознанию для студентов-филологов / В.М. Никитевич. – Алма-Ата, 1978. – 64 с.
 15. Кубрякова Е.С. Ономазиология / Е.С. Кубрякова // Лингвистический энциклопедический словарь / [Под общ. ред. В.Н. Ярцевой]. – М.: Сов. энци, 1990. – 682, [3]. – С. 346.
 16. Пекар В.И. Семантика предлогов вертикальной соположенности в когнитивном аспекте (на материале английских предлогов *above* и *over*, и русского предлога *над*): Автореферат дисс... канд. филол. наук специальности 10.02.04. – “Германские языки”; 10.02.20. – “Сравнительно-историческое, сопоставительное и типологическое языкознание” / В.И. Пекар. – Уфа, 2000. – 26 с.
 17. Погодин А.Л. Следы корней-основ в славянских языках / А.Л. Погодин. – Варшава: Типография Варшавского учебного округа, 1903. – 310 с.
 18. Русанівський В.М. Поняття семантичного і стилістичного інваріанта / В.М. Русанівський. // Мовознавство. – 1981. – № 3. – С. 9-21.
 19. Русский язык: энциклопедия / [РАН, Ин-т русского языка им. В.В. Виноградова, гл. ред. Ю.Н. Караулов]. – [2-е изд., перераб. и доп]. – М.: Науч. изд-во “Большая Российская энциклопедия”; “Дрофа”, 1997. – 703 с., 16 с. вкл.
 20. Селиванова Е.А. Когнитивно-ономазиологический аспект фразеологического семиозиса / Е.А. Селиванова // Фразеологизм в тексте и текст во фразеологизме: Четвертые Жуковские чтения: материалы Междунар. науч. симпозиума (Великий Новгород, 4-6 мая 2009 г.) / [Отв. ред. В.И. Макаров]. – Великий Новгород: НовГУ им. Ярослава Мудрого, 2009. – С. 69-72.
 21. Сидоренко Е.Н. Языковые смыслы и ономазиологические средства их выражения / Е.Н. Сидоренко. – Симферополь: Крымучпедгиз, 2008. – 128 с.
 22. Теркулов В.И. Номинатема: опыт определения и описания / В.И. Теркулов. – [Вып. 1]. – Горловка: ГТПИИЯ, 2010. – 228 с. – (Серия “Знак – Сознание – Знание”).
 23. Федорова М.В. О типах номинации в русском языке / М.В. Федорова. // Вопросы языкознания. – 1979. – № 3. – С. 132-137.
 24. Хомский Н. Язык и мышление / Н.Хомский; [под ред. В.В. Раскина; пер. с английского Б.Ю. Городецкого]. – М.: Изд-во Московского университета, 1972. – 126 с. – (Публикации ОСиПЛ. Серия монографий)
 25. Чейф У.Л. Значение и структура языка / У.Л. Чейф. – М.: Прогресс, 1975. – 432 с.

УДК 81'1+81'37

ПІДКОНЦЕПТ МАТИ БОЖА В УКРАЇНСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Чернова А.В., к. філол. н., доцент

Дніпродзержинський державний технічний університет

У статті охарактеризовано підконцепт *МАТИ БОЖА*, що є сегментом структурної периферії номінативно-смыслового поля концепту *МАТИ*. Подано вербалізатори, за допомогою яких здійснюється мовне втілення підконцепту *МАТИ БОЖА*.

Ключові слова: концепт, підконцепт, концептуалізація, номема, вербалізатор, лексема, символ.

Чернова А.В. ПОДКОНЦЕПТ *МАТЕРЬ БОЖЬЯ* В УКРАИНСКОЙ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЕ МИРА / Днепродзержинский государственный технический университет, Украина

В статье дана характеристика подконцепта *МАТЕРЬ БОЖЬЯ*, который является сегментом структурной периферии номинативно-смыслового поля концепта МАТЬ. Представлены вербализаторы, с помощью которых осуществляется языковое воплощение подконцепта *МАТЕРЬ БОЖЬЯ*.

Ключевые слова: концепт, подконцепт, концептуализация, номема, вербализатор, лексема, символ.

Chernova A.V., SUBCONCEPT *MOTHER OF GOD* IN UKRAINIAN LANGUAGE OUTLOOK OF THE WORLD / Dniprodzerzhinsk State Technical University, Ukraine

The article deals with subconcept *MOTHER OF GOD*, which is a segment of the structural periphery of the nominative-semantic field of the concept MOTHER. Verbalizations, by dint of which take place of speech representation of the subconcept *MOTHER OF GOD*, have been presented.

Key words: concept, subconcept, conceptualization, nomema, verbalizations, lexeme, symbol.

Вихід на арену сучасних мовознавчих досліджень когнітивної лінгвістики дав науковцям змогу зробити нові висновки про відношення між мовою і об'єктивним світом. На відміну від ідеї про відображення кожною лінгвосистемою об'єктивного світу один з постулатів сучасної когнітивної лінгвістики стверджує, що мова “по-своєму інтерпретує його” [15, с. 12]. Інший науковець К.Леві-Стросс бачить мову в багатьох аспектах переважно фактором культури, оскільки: а) мова виступає складником культури, однією зі здібностей чи звичок, одержуваних нами від зовнішньої традиції; б) мова є найефективніший спосіб, основний інструмент засвоєння культури; в) мова – “найбільш досконале з усіх явищ культурного порядку, які утворюють системи, і якщо ми хочемо зрозуміти, що таке мистецтво, релігія, право, може, навіть кухня і правила ввічливості, ми повинні розглядати їх як коди, що формуються поєднанням знаків за зразком мовної комунікації” [33].

Ми цілком погоджуємось з думкою Р.Фрумкіної про те, що коли добре вдуматись у факт багатоманітності відношень між мовою і культурою, мовою і нашим способом опису світу, мислення про нього, то можна зрозуміти очевидну істину: наука про людську мову – найважливіший компонент людинознавства – науки про істоту, яка наділена здатністю мислити [32, с. 87]. Водночас не залишаємо поза увагою і слушність тверджень М. Раєвської, яка вважає, що для процесів вивчення репрезентованої в мові національної логіки мислення застосування одного лише тільки лінгвоаналізу буде річчю вузькою і замкнутою. Об'єктивний висновок можливий через вихід у площини національної психології, національної культури і ментальності, інформація про які, одержана в результаті різних типів аналізу (лінгвістичного, логічного, когнітивного і семасіологічного), дасть змогу вивчати лінгвосистему і її логіку в близькій співвіднесеності з концептуальними підвалинами буття і мислення людини певного національно-культурного простору, оскільки визначальні мовні величини (її форма, лад, система категорій) значною мірою детермінують менталітет народу, творця і носія тієї чи іншої мови, і відповідно – його логіку думання [21, с. 40]. Здійснення аналізу концептів за допомогою наукового апарата когнітивної лінгвістики, а також вивчення концептуальної будови природної мови відкривають перед дослідниками можливість одержання достатньо достовірних даних про універсальні та ідіоетнічні світоглядні параметри будь-якого соціуму; інакше кажучи інформацію про такий унікальний феномен, як “дух народу” [25, с. 102].

Протягом останнього часу дослідники розглянули різні фрагменти української мовної картини світу. Зокрема, вивчалися: концепти *пам'ять/забуття* в українській фразеології (Г.Губарева); мовне вираження концепту “час” у поезії Т.Г. Шевченка (Ю.Дем'янова); фразеологічна репрезентація концепту *психіка людини* в новелах В.Стефаника (Т.Євтушина); концепт “степ” в українській мові: словникова, текстова і психолінгвістична парадигма (О.Єфименко); структурно-семантичні і комунікативно-прагматичні особливості висловлювань із концептом “порада” (Н.Бондарєва); семантична основа концепту “слух” у творах М.Коцюбинського (І.Гайдаєнко); лексико-семантична група “життя людини” як елемент вербалізації концепту часу в поетичній мові (О.Задорожна); концепт *гра* в лінгвокультурологічному вимірі (В.Кононенко); поетична семантика концептів “білий” – “чорний” (на матеріалі української лірики першої третини ХХ сторіччя) (О.Кузьміна); концепт *журавель* в українській етнокультурі (О.Лаврова); квантитативні концепти із семантикою послідовності в українській мові (О.Литвиненко); концепти *правда/неправда* в українській літературній мові: семантико-стилістичний аспект (М.Мамич); “чоловік (мужчина)” у концептосфері української фразеології (Л.Ставицька); мовні засоби репрезентації концепту краса в поезії українських шістдесятників (О.Цапок); фразеологізми з компонентом *батько* в контексті етнокультурних концептів (В.Яковлева); концепт “Воля” в українській фразеологічній картині світу (О.Янцевич); семантичне поле та внутрішня форма концепту “темник” (на матеріалі українських он-лайнних видань) (Т.Печончик); етноконцепти анемічних вірувань українців про уособлення хвороб та їх відображення у фразеології (Л.Савченко) тощо. На матеріалі художньої (як класичної, так і сучасної) літератури В. Кононенко, використовуючи методику дискурсивного аналізу, досліджував специфіку національного сприйняття концептів (*воля, неволя, свобода, слава, мрія, надія, доля, недоля, віра, кохання, любов, страх, сміх, сум, туга, журба, гріх, спокута, зло, добро* тощо) у монографії “Концепти українського дискурсу” (Київ–Івано-Франківськ, 2004), присвяченій культурологічному вивченню духовно-ціннісних концептів [11]. Дослідниця І.Голубовська в докторській дисертації “Етноспецифічні константи мовної свідомості” (Київ, 2004), спираючись на матеріал чотирьох мов (української, російської, англійської та китайської), розглядає культурно детерміновані мовні феномени (етноспецифічні константи мовної свідомості, лінгвокультуреми), що виявляються на

всіх ярусах мовної системи (фонетичному, морфологічному, лексичному, фразеологічному, синтаксичному), основною функцією яких є моделювання за допомогою дознакових, знакових і супразнакових мовних величин специфічних рис національного світосприйняття і національного способу мислення; серед іншого досліджено також мовну картину світу і культурні концепти. [6]. На основі методики концептуального аналізу, методу семантичного профілювання, теорії семантичного поля тощо у монографії П.Мацьківа “Концептосфера Бог в українському мовному просторі” (Київ – Дрогобич, 2007) здійснено дослідження концептосфери Бог у біблійній, фольклорній і лінгвістичній картинах світу, які розглядаються як сегменти української мовної картини світу, з’ясовано закономірності її структурного й семіотичного моделювання в синхронічному та діахронічному аспектах [19]. У підготовленій А.М. Приходьком на матеріалі німецької мови монографії “Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики” (Запоріжжя, 2008), здійснено спробу вивчення одного з актуальних питань сучасної лінгвокогнітології – онтологічної сутності (лінгво)концептів, а також їх системної організації з погляду когнітивно-дискурсивної парадигми знання. Особливу увагу присвячено концептивній семантиці, типології концептів, їх культурологічним началам, межах та джерелам, механізмам і технікам об’єктивації, їх таксономії і типології, системній організації концептосфери. Знайшлося на сторінках книги місце і для таких підсистем, якими є концептополя та дискурсивні формації концептів, характеристика яких подається в аспекті лінгвосинергетики [20].

У монографічній роботі О.Бондаренка “І назвав чоловік ім’я своїй жінці: Єва...”: ЧОЛОВІК і ЖІНКА у дзеркалі мовних культур. [1] визначено параметризацію концептів *чоловік* і *жінка*. Таким чином, можна констатувати, що процес дослідження концептуальної і мовної картин світу перебуває на етапі свого активного розвитку. Водночас існує потреба у дослідженні тих номінативно-концептуальних одиниць, що репрезентують концепт МАТИ. Відповідно до цього, актуальність пропонованої статті зумовлюється потребою дослідження одного з репрезентантів концепту МАТИ в українській мовній картині світу. Метою дослідження виступає характеристика підконцепту МАТИ БОЖА і засобів його реалізації. Об’єктом дослідження обрано підконцепт МАТИ БОЖА.

Донорською зоною для концептуалізації сегментів периферійної зони номінативно-смыслового поля концепту МАТИ стала його ядерна зона. Семантичні компоненти ядерної зони виступають мотиваційними структурами для концептуалізації об’єктів доволішиньої дійсності шляхом когнітивної метафоризації. Широке використання семантичних параметрів ядерної зони смыслового поля концепту МАТИ детерміноване констатацією, здійсненою українською мовною свідомістю, аналогічності властивостей двох денотатів, що опиняються у сфері дії концептуалізаційних процесів, що втілюються у механізмі когнітивної метафоризації.

Підконцепт МАТИ БОЖА виступає сегментом структурної периферії номінативно-смыслового поля концепту МАТИ. Статус підконцепту аналізована одиниця одержує через свою мовну репрезентованість кількома номемами.

Підконцепт МАТИ БОЖА репрезентує дію когнітивної метафоричної моделі “*та, що народжує дітей; основа*” > “*сегмент периферійної зони*”. З прийняттям християнства в концептосфері українського етносу до образу Берегині-Матері додається образ Матері Божої (Богоматері, Матері Царя Небесного, Цариці Небесної – заступниці, помічниці, захисниці). Функціонально **Мати Божя** у концептуальному просторі української ментальності позиціонується як Берегиня-Мати, тому, на наш погляд, є підстави кваліфікувати цей образ як християнський субститут Великої Богині. Дослідник О.Воропай стверджує, що “по християнізації України-Руси місце поганських богів зайняли християнські святі. Згідно з народнім уявленням, вони стали покровителями тих ділянок людського життя, якими опікувались давніше поганські боги” [3, с. 148]. Як констатують сучасні дослідники, у зв’язку з тим, що православній церкві не вдалося утвердити на землях Русі ортодоксально-догматичний (візантійський) варіант, вона вимушено асимілювала значну частину елементів обрядово-звичаєвої культури східних слов’ян дохристиянської доби, що спричинилося до виникнення слов’янського варіанта православ’я, феномену самобульного двовір’я. Через посилення позицій нової релігії пантеон язичництва почав поступатися таким персоналіям, як Христос, Божя Матір, апостоли, святі та мученик – Георгій Побідоносець, Петро і Павло [16].

У системі християнських символів О. Казакевич так характеризує Матір Божу: “Богоматір, після блаженного Успіння Свого вознесена Богом, перебуває нині на небесах душею і тілом. Вона не тільки мешкає на небесах – Вона царствує там: Вона, як Матір Царя Небесного, стала воістину Царицею Небесною і для святих ангелів, і для людей, адже Їй дано Богом особливу владу і особливе дерзновення клопотати перед Ним за все людство. Церква, звертаючись з проханнями до всіх найбільших святих, до всіх архангелів і ангелів, говорить: “Моліть Бога про нас”. І лише до Богоматері вона використовує слова “спаси нас!” Божя Матір є найбільша Заступниця і помічниця всіх, хто присвятив земне життя на служіння Богу” [8, с. 245]. Отже, християнська **Матір Божя** – це помічниця і захисниця (берегиня) для всього людства.

У символічній системі української етнокультури Богоматір виступає символом матері, життя, світла, мудрості, любові, повноти життя, самодостатності, очищення від усього гріховного шляхом осяяння, просвітлення, переродження; у системі християнської релігії виступає як субститут богині Всесвіту Лади; благословений плід її лона ототожнювали з весняним відродженням Матері-Землі; у колячковому дискурсі йдеться про те, що Богородиця засіває землю, а сам Господь Бог водить золотим плугом [7, с. 45]. Дослідниця символіки Богородиці у метатексті барокової літератури О.Магушек констатує, що відношення образу **Матері Божої** до людей визначається суб’єкт-об’єктною формулою (суб’єкт дії – Богородиця, об’єкт – людина). Сферу впливу образу Богородиці на людину фактично позначена необмеженістю. Сюди входить “духовне і тілесне здоров’я, життя і смерть, захист від природних і політичних

катаклізмів, заснування монастирів, відновлення зруйнованих святинь і т. ін. При цьому образ присутній або зримо через з'явлення, або за посередництвом ікони. На прагматичному рівні особливо яскраво проглядається гармонійна єдність опозиції “інтернаціональне-національне”. В українській літературі другої половини XVII – поч. XVIII століття загальноцерковний образ виступає як національна святиня. Богородиця тут не тільки захисниця людства, а й оборонця України” [18].

Одним з аспектів вияву сутності Божої Матері як героя апокрифічної словесної традиції, на думку дослідниці образу Божої Матері в українській апокрифічній традиції І. Кметь, є материнське покликання. Вона – Матір Ісуса Христа (Богородиця, Божа Матір) і Матір всього людства загалом (Заступниця, Покровителька, Опікунка, Посередниця між Богом і людьми). У народному уявленні (апокрифічні фольклорні твори) вона постає передусім як носій рис матері – старанної, турботливої, люблячої і дбайливої *Матері Сина*, здатної на самопожертву. Матір Божа супроводжує свого сина-Христа від моменту Його народження аж до смерті і Воскресіння. Хвилювання і тривога за Синову долю проходять лейтмотивом через усе страдницьке земне життя Богородиці, початок якого позначений моментом пошуку місця для ночівлі перед народженням Ісуса і закінчення – її молитовним зверненням-глагом до свого розп'ятого Сина. Відображення страждань і невимовного горя Божої Матері виступає одним з найпоширеніших сюжетів, що базується на апокрифіці, наявних у світовому як словесному, так і образотворчому мистецтві. В образній системі народної апокрифіки Ісусова Мати водночас виступає *Матір'ю* для всіх вірних християнської церкви. Страждання Божої Матері під хрестом, що став місцем смерті Її Сина, за своєю глибиною і безмежністю такі ж самі, як і ті, що стосуються грішників, особливо тих, що відбувають свої покарання в пеклі [9].

Про згаданий раніше субститутивний характер щодо образу Березини-Матері підконцепту МАТИ БОЖА свідчить план вираження низки українських фразем, в яких цей під концепт позиціонується як обергова сила: *мати Божа!* ‘вигук, яким виражають здивування, захоплення, переляк і т. ін.’ [2, с. 514], *[ой] Мати Божа* [30, с. 467]. Деякі фраземи містять пряму вказівку (спонукання) на виконання номінантом *Мати Божа* відповідних захисних (оберегових) функцій: *крий (не дай) мати Божа!* ‘вигук, яким виражають застереження, побоювання’ [2, с. 514], *не дай Мати Божа* ‘уживається для вираження бажання уникнути чого-небудь, застереження від чогось’ [30, с. 219], *крий Мати (Матір) Божа* ‘1. Уживається для вираження застереження від чого-небудь лихого, поганого, небажаного.

2. Ужито для вираження захоплення, здивування і т. ін.’ [30, с. 397], *крий Мати Божа* ‘1. Ужито для вираження захоплення, здивування. 2. Ужито для підкреслення інтенсивності, великої міри вияву чого-небудь’ [31, с. 239], *Хай (нехай) Мати Божа милує (прощає, боронить і т. ін.) / помилує (простить і т. ін.)* ‘уживається для вираження побажання кому-небудь добра, безпеки, благополуччя і т. ін.; щоб було все добре’ [30, с. 468]. Аналогічні апеляції знаходимо й у вербальному коді замовлянь: *Поможки мені, Мати Божа, сі зуби зашептати і з-під їх черви викликати* [28, с. 76]. Загалом, позиціонування *Матері Божої* як помічниці в дискурсі української мови досить поширене: *Уси святі, станьте мені в помочи од великої немочи, од уроків шептать, Господь буде, мати Божа, мати Христова помагать* [29, с. 279], *Господы, поможы, и пресвятая Богородица, станьте в помочи!* [29, с. 277], *Ишла святая Пречыста з Києва и несла из рыз платочка рану затуляты и кров замовляты* [29, с. 282], *Свою руку кладе Моя мама під голову їй, Україні, І вустами самими проказує – Пресвята Мати Божа, Заступися за неї* [10, с. 221].

Порівняємо словникові статті, у яких дається тлумачення аналітичній номінації *Мати Божа*: *Божа (Господня, Пречиста) мати* – “*рел.* Богородиця, мати Христа” [2, с. 514], *Божа (Пречиста) Мати* – про Богородицю, яка народила Ісуса Христа” [34, с. 367], *Мати Божа* – Богоматерь [23, с. 409]. Лексема *Богородиця* лексикографічно визначається так: “У християнській релігії – ім’я матері Ісуса Христа”. Як абсолютні синоніми до цієї лексеми словник наводить номи *Богоматір, Божа Мати (Матір), Мати (Матір) Божа, Пречиста Діва, Діва Марія, Цариця Небесна, Пресвята* [34, с. 74]. Фольклорний і художньо-поетичний дискурс демонструють функціонування номінативної парадигми аналізованого підконцепту: *Матінко божа, не суди сина, суди нужду людську* [14, с. 423], *“Божа мати дє Хрєста дела?” – “Кинула Христа дай пудь нєбєса”* [12, с. 6], *Ишла Божа мати сина шукати, Святий вєчорь!* [12, с. 6], *І Божа Мати плакала сльозами – та поможіть нести ж йому той хрест!* [13, с. 364], *Поможы мені своєю сьлою, Матер Божа, Зосим святый – своим помышлением* [29, с. 240], *Поможы мені, Мати Божа, цариця небесна, щоб мені жыто выжаты и легенько и веселенько* [29, с. 264], *Прыйшла к ему Божа Мати, Божа Мати, Дива Марія: Ой, сыну мий и Боже мий! Чы навикы ж ты помираеш? – Мати моя, Дива Марія...* [29, с. 210], *У пєршому зроби то самь Господь лєжить, У другому зроби Сусь Христь лєжить, Я у трєтєму зроби – Присвята Марія* [12, с. 7], *Пресвятая дїва Марія ходила по Святїй горї...* [3, с. 379], *Ой зїбрали си сїм апостолів, Та й пішли в ни до Єруалїма, Та й зустріли в ни Пречисту Дїву* [5, с. 176], *Ой, в Єруалїма рано задзвонїлы – Щедрий вечир, добрий вечир, Добрим людя на здоровье – Що Дива Марія сына й уродыла, Вона й уродыла та й не охрестыла* [29, с. 209], *Господы, поможы, и пресвятая Богородица, станьте в помочи!* [29, с. 277].

Серед номем, що актуалізують підконцепт Мати Божа, такі одиниці, як *Богоматір, Божа Мати (Матір), Мати (Матір) Божа, Богородиця*, демонструють свій похідний характер щодо ядерної зони концепту МАТИ. ВФ (внутрішня форма) лексеми *Богоматір* і аналітичних номінацій *Божа Мати, Божа Матір, Мати Божа, Матір Божа* мотивовані дихотомічною концептуальною системою “мати – дитина”: якщо дитина – Бог, то його мати (“та, що народжує”) – *Мати Божа* (буквально “та, що народила Бога”). Більш прозорою є ВФ номем *Богородиця* – “та, що народила Бога”: *Народився [Ісус] із Марїї дївиці, із святої Богородиці* [7, с. 45]. Щодо ВФ Р. Стефурак зазначає: “ВФ слова – когнітивний чуттєвий образ, вказівка на референт – концептуальна ознака метафори, центр площі

асоціювання – асоціативно-образна ознака метафори. Саме тому внутрішню форму слова слід вважати креативним мотиватором різних метафорем” [26].

Українська етносвідомість часто зближує матір людську і Матір Божу: *Пречиста Мати, Діва Марія Цілує Сина в Святій Софії, Горнеться з ласкою до немовляти Всім Божим дітям Рідная Мати* [10, с. 143], *Свою руку кладе Моя мама під голову її, Україні, І вустами самими проказує – Пресвята Мати Божжа, Заступися за неї* [10, с. 221], *А вслід тобі дивилася з ікони лии Божжа Мати, схожа на твою* [10, с. 195], *На іменини матері своїй Везу в дарунок... Матір Божу* [10, с. 68]. А хрестоматійні Шевченкові рядки словом малюють ікону з української матері: *У нашій раї на землі Нічого кращого немає, Як тая мати молодая З своїм дитяточком малим* [27, с. 198], *І перед нею помолюся, мов перед образом святим Тієї Матері святої, що в мир наш Бога принесла* [27, с. 198]. Художня традиція української барокової літератури, за словами О. Матушек, фіксує той факт, що людині часів бароко впевненості в тому, що молитви будуть почуті, “додає милосердна жінка-мати, що народила сина-Бога” [18].

Замінником номема *Мати Божжа* можуть виступати номінативні комплекси, функціонування яких має локальний характер: *Мати Василичина* [4, с. 380].

Ще однією назвою Матері Ісуса Христа виступає номема *Мадонна*. Ця номінативна одиниця називає Матір Божу (Богородицю) у католиків [2, с. 503]. Етимологічно ця лексема походить від італійського *madonna* (< *mia donna* – “моя пані”) [24, с. 507]. У переносному розумінні *мадонною* називають жінку, матір з чистими помислами, біблійними рисами обличчя, об’єкт поклоніння, кохання [7, с. 348]. Для дискурсу української мови характерне використання цієї номема в основному в художньому мовленні. Вона може образно позначати: а) Богородицю (*Іде з небес задумане хлоп’я, На землю йде – Мадонна відпускає* [10, с. 69], б) матір: *Замри, розпачення бездонне, Перед терпучістю Мадонни* [10, с. 220]; в) матір з дитиною: *Мовчить дитя в Мадонни на руках. Мовчить перед розлукою Мадонна* [10, с. 69]; г) кохану: *Трояндо Ієрихону, Ніжна саронська сарно, Зустрів я земну мадонну І – гірко мені, і гарно* [17, 199]. Є. Маланюк у вірші “Земна мадонна” поєднав два – небесний і земний – концептуальні образи, названі лексемою *мадонна*: *Там – Пріснодівою – Мадонна, Тут, на землі, зорієш – ти, Що в пурпуровій мушлі лона Ховаєш перлу чистоти* [17, с. 111].

Образ *української мадонни* створив у своїй творчості Т. Шевченко: *Пішла селом, Плаче Катерина; На голові хустиночка, На руках дитина* [27, с. 18], *У нашій раї на землі Нічого кращого немає, Як тая мати молодая З своїм дитяточком малим* [27, с. 198]. Цей образ настільки міцно закріпився в українській свідомості: *Доки буде жити Україна В теплім хлібі, в барвних снах дітей – Йтиме білим полем Катерина З немовлям, притнутим до грудей* [10, с. 103], *Йде мати і дитя несе, ховається в дорозі. Її під зорями спасе короткий сон у стозі* [10, с. 45], *Ти ідеши, пренепорочна, З немовлятком золотім У безкрайньому просторі, В сніговиці у степу* [22, с. 117], що його перифрастично стали називати “Шевченкова Мадонна”: *Вилами розхитували трони, Руїнували все старе дотла, Тільки би Шевченкова Мадонна В сніжне небуття не полягла!* [10, с. 103].

Отже, підконцепт МАТИ БОЖЖА репрезентує периферійний сегмент номінативно-смиислового поля концепту МАТИ, представляючи одну з когнітивних метафоричних моделей. У концептуальному просторі української ментальності він позиціонується як християнський субститут Великої Богині. У системі християнських символів *Матір Божжа* функціонує як помічниця і захисниця (берегиня) для всього людства. Материнське покликання є одним з аспектів вияву сутності Божої Матері. Номінативна парадигма цього підконцепту представлена одиницями *Богоматір, Божжа Мати (Матір), Мати (Матір) Божжа, Богородиця, Мадонна*. В основному ці номема (крім останньої) характеризуються прозорою етимологією. В українській свідомості часто відбувається зближення матері людської і Матері Божої. Тарас Шевченко у своїй творчості створив образ *української мадонни*. Цей факт зумовив появу перифразу *Шевченкова Мадонна*.

Подальші дослідження номінативно-смиислового поля концепту МАТИ мають значні наукові перспективи, оскільки в цій ментально-вербальній структурі наявні інші номема та смислові реалізації, характер процесів концептуалізації яких залишається цікавим для подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко О.С. “І назвав чоловік ім’я своїй жінці: Єва...”: ЧОЛОВІК і ЖІНКА у дзеркалі мовних культур / О.С. Бондаренко. – Кіровоград: ТОВ “Імекс-ЛТД”. – 2008. – 160 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2003. – 1440 с.
3. Воропай Олекса. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис / Олекса Воропай. – К.: АВПТ “Оберіг”, 1993. – 590 с.
4. Галицько-руські народні приповідки / [зібрав, упорядкував і пояснив Др. Іван Франко]. – Львів, 1908. – Том II, випуск II. (Кравець – Пять). – 612 с.

5. Гнатюк В. Колядки і щедрівки / В.Гнатюк. – Львів, 1914. – 256 с.
6. Голубовська І.О. Етноспецифічні константи мовної свідомості: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.15 “Українська мова” / І.О. Голубовська. – К., 2004. – 38 с. Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/inode/3630.html>
7. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник / В.Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
8. Казакевич А.Н. Символы Русской Православной Церкви / А.Н. Казакевич. – М.: ОЛМА Медиа Групп, 2008. – 448 с.
9. Кметь І.Ф. Образ Божої Матері у фольклорі: українська апокрифічна традиція: дис. ... канд. філол. наук: 10.01.07 / І.Ф. Кметь. – Львів, 2008. – Режим доступу: <http://disser.com.ua/content/354280.html>
10. Книга про Матір: Укр. поети ХІХ–ХХІ ст. / [передм. О.О. Омельченка; упоряд. В.Л. Чуйко]. – К.: Криниця, 2003. – 319 с.
11. Кононенко Віталій. Концепти українського дискурсу: монографія / В.Кононенко. – Київ–Івано-Франківськ: Плай, 2004. – 248 с.
12. Коробка Н. Колядки и щедровки, записанные в Волынском Полесьи / Н.Коробка. – Спб, 1902. – 36 с.
13. Костенко Л.В. Вибране / Л.В. Костенко. – К.: Дніпро, 1989. – 559 с.
14. Коцюбинський М.М. Цвіт яблуні: Оповідання, новели, повісті / М.М. Коцюбинський. – К.: Рад. шк., 1989. – 560 с.
15. Кочерган М.П. Зіставне мовознавство і проблема мовних картин світу / М.П. Кочерган // Мовознавство. – 2004. – № 5–6. – С. 12–22.
16. Ліманська О.В. Календарне свято як складова української обрядової культури (на матеріалі Слобожанщини): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата мистецтвознавства: спец. 26.00.01 “Теорія та історія культури (мистецтвознавство)” / О.В. Ліманська. – К., 2008. – Режим доступу: http://librar.org.ua/sections_load.php?s=history&id=759&start=3
17. Маланюк Євген. Земна мадонна. Вибране / Євген Маланюк. – Словацьке педагогічне видавництво у Братиславі, відділ української літератури в Пряшеві, Фундація ім. Олега Ольжича у Лондоні, 1991. – 450 с.
18. Матушек О.Ю. Символіка Богородиці у метатексті барокової літератури: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01 “Українська література” / О.Ю. Матушек. – Х., 1999. – 19 с. – Режим доступу: <http://disser.com.ua/contents/5798.html>
19. Мацьків Петро. Концептосфера Бог в українському мовному просторі: Монографія / Петро Мацьків. – Дрогобич: Коло, 2007. – 332 с.
20. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А.М. Приходько. – Запоріжжя: Прем’єр, 2008. – 332 с.
21. Раевская М.М. Язык в ментальном пространстве: к проблеме постижения национальной логики мышления / М.М. Раевская // Вестник Московского ун-та. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2006. – Серия 19. – № 1. – С. 27–41.
22. Рильський Максим. Вірші та поеми / Максим Рильський. – К.: Рад. шк., 1990. – 350 с.
23. Словарь української мови: в 4 т. / [упорядкув. з додатком власного матеріалу Борис Грінченко] / додаток О.О. Тараненка / НАН України, Ін-т української мови. – К.: Наук. думка, 1996. – Т. 2. (З–Н). – 588 с.
24. Словник іншомовних слів / [за ред. академіка АН УРСР О.С. Мельничука]. – К.: Гол. ред. Укр. рад. енциклоп., 1985. – 970 с.
25. Смирнова О.М. Когнитивная лингвистика: реальность сквозь призму языка / О.М. Смирнова // Основные проблемы современного языкознания: сборник статей II Всероссийской научно-практической конференции (с

- міжнародним участієм). 30 вересня 2008 г., г. Астрахань / [сост. О.Б. Смирнова]. – Астрахань: Видавничий дім “Астраханський університет”, 2008. – С. 97-102.
26. Стефурак Р.І. Асоціативно-образний потенціал внутрішньої форми слова у поетичному тексті (на матеріалі української поезії 60–90 років ХХ століття): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / Р.І. Стефурак. – Івано-Франківськ, 2003. – 24 с. – Режим доступу: <http://www.lib.ua-gu.net/inode/3136.html>
 27. Тарас Шевченко. Усі твори в одному томі / Шевченко Тарас. – К.: Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2006. – 824 с.
 28. Українські чари / [упоряд. О.М. Таланчук]. – К.: Либідь, 1992. – 96 с.
 29. Українці: народні вірування, повір'я, демонологія / [упор., прим. та біогр. нариси А.П. Пономарьова, Т.В. Косміної, О.О. Боряк; вст. ст. А.П. Пономарьова; іл. В.І. Гордієнка]. – 2-ге вид. – К.: Либідь, 1992. – 640 с.; іл. (“Пам'ятки історичної думки України”).
 30. Фразеологічний словник української мови: у 2 кн. – К.: Наук. думка, 1993. – 980 с.
 31. Фразеологія перекладів Миколи Лукаша: Словник-довідник / [уклад. О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк]. – К.: Довіра, 2002. – 735 с.
 32. Фрумкіна Р. Психолінгвістика / Р.М. Фрумкіна. – М.: Академія, 2001. – 317 с.
 33. Цивьян Т.В. Лингвистические основы балканской модели мира / Т.В. Цивьян / Ин-т славяноведения и балканистики / [отв. ред. В. Н. Топоров]. – М.: Наука, 1990. – 207 с.
 34. Яковлева А. М. Сучасний тлумачний словник української мови / А.М. Яковлева, Т.М. Афонская. – Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2009. – 672 с.

УДК 81'38:801.81:62

УСНА ФОРМА НАУКОВО-НАВЧАЛЬНИХ ТЕКСТІВ В АСПЕКТІ ДІАЛОГІЧНОЇ ПРИРОДИ ЖАНРІВ

Шабуніна В.В., к. філол. н., доцент

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

У статті схарактеризовані жанри усної форми існування науково-навчального підстилю, визначені основні ресурси діалогічної організації усного наукового мовлення.

Ключові слова: навчальний текст, діалогічність, жанри, науково-навчальний підстиль, автор, адресат.

Шабуніна В.В. УСТНАЯ ФОРМА НАУЧНО-УЧЕБНЫХ ТЕКСТОВ В АСПЕКТЕ ДИАЛОГИЧЕСКОЙ ПРИРОДЫ ЖАНРОВ / Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского, Украина.

В статье охарактеризованы жанры устной формы существования научно-учебного подстиля, определены основные ресурсы диалогической организации основной научной речи.

Ключевые слова: учебный текст, диалогичность, жанры, научно-учебный подстиль, автор, адресат.

Shabunina V.V. ORAL FORM OF SCIENTIFIC-EDUCATIONAL TEXTS IN AN ASPECT OF DIALOGICAL GENRE NATURE / Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University, Ukraine.

The genres of oral form of scientific-educational substyle existence are characterized in the article; the main sources of dialogical organizing of scientific speech are defined.

Key words: an educational text, dialogicity, genres, scientific-educational substyle, an author, an addressee.

Проблемам наукового стилю та його жанрів присвячені розвідки О.О. Баженової, Н.В. Ботвиної, М.Д. Гінзбурга, Н.В. Данилевської, М.А. Жовтобрюха, М.М. Кожіної, М.П. Котурової, А.Р. Медведєва, О.В. Михайлової, Н.Ф. Непийводи, Г.С. Онуфрієнко, П.О. Селігея, Л.В. Славгородської, Г.І. Соловійової, О.С. Троянської, І.М. Шестакової та інших дослідників, але усні форми існування жанрів науково-навчального підстилю в аспекті діалогічності не були об'єктом спеціального лінгвостилістичного дослідження.